

Critical discourse analysis of “Rostam and Esfandiyar” story of Ferdowsi’s Shahnameh based on Van Dijk’s (2006) ideological square

Abbas Ali Ahangar¹, Saeed Oveisi Kahkha²

Received: 2023/03/26

Accepted: 2023/06/06

1. Introduction

Critical discourse analysis, especially the critical analysis of literary discourse, is a relatively recent field in linguistic studies. There are many approaches in this field, one of the most important being Van Dijk’s (2006) socio-cognitive model. The present study analyzes the story of “Rostam and Esfandiyar” based on the ideological strategies proposed in this model and its ideological square orientations.

Van Dijk (2006) considers critical discourse analysis as an approach that studies the methods of abuse of social power, domination, and inequality, as well as the resistance of texts in social and political contexts against them. From this perspective, the creators of a text attempt to impose their own ideology on the audience. To do so, they employ various ideological strategies aimed at consistently portraying the “ingroup/us” positively and the “outgroup/them/others” negatively.

How to Cite:

Ahangar, A; Oveisi Kahkha, S (2025), Critical discourse analysis of “Rostam and Esfandiyar” story of Ferdowsi’s Shahnameh based on Van Dijk’s (2006) ideological square, *Journal of Language Research*, 17 (55), 11-36.

<https://doi.org/10.22051/jlr.2023.43280.2274>

homepage: <https://zabanpazhuhi.alzahra.ac.ir>

1. Professor of Linguistics, Department of English Language and Literature, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran (corresponding author); ahangar@english.usb.ac.ir

2. M.A. Student of Linguistics, Department of English Language and Literature, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran ; saeid.oveisi@gmail.com

Copyright © 2025 The Authors. Published by Alzahra University. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited; and does not alter or modify the article.

This approach proposes four possibilities that together form what Van Dijk's (2006) terms the "ideological square". This square contains four main orientations, which are: 1) emphasize our good things; 2) emphasize their bad things; 3) de-emphasize their good things; 4) de-emphasize our bad things. In this theory, after introducing the ideological square and its pillars, some ideological strategies have been introduced to achieve the four goals of this square. Then, these strategies have been classified into four groups: formal-syntactic (negative construction, active and passive construction, nominalization, topicalization, cleft and pseudo-cleft), content-semantic (actor description, categorization, burden, comparison, authority, counterfactuals, disclaimers, evidentiality, example and illustration, generalization, implication, lexicalization, national self-glorification, negative other-representation, polarization, positive self-representation, presupposition, vagueness, legality, victimization), rhetorical (euphemism, hyperbole, irony, metaphor, number game, repetition), and socio-political (populism, consensus, norm expression).

Based on the above, this study aims to determine the frequency and significance of the use of various formal-syntactic, content-semantic, rhetorical, and socio-political strategies in the "Rostam and Esfandiyar" story. Furthermore, it seeks to examine the significance (or lack thereof) of the application of each strategy in relation to the four orientations of Van Dijk's (2006) ideological square. This, in turn, will help discover and specify the relationship between Ferdowsi's ideology and the representation of social actors in the story.

Accordingly, the research questions are as follows:

1. Are the ideological components in the story of "Rostam and Esfandiyar" represented according to the orientations of Van Dijk's (2006) ideological square?

2. Is there a significant difference in the frequency of the four orientations of the Van Dijk's (2006) ideological square within "Rostam and Esfandiyar" story?

According to these questions, the hypotheses of the present study are:

1. The ideological components in "Rostam and Esfandiyar" story are

represented in accordance with the orientations of Van Dijk's (2006) ideological square.

2. There is a significant difference between the frequency of using the orientations of Van Dijk's (2006) ideological square in the "Rostam and Esfandiyar" story.

2. Materials and methods

The research method is descriptive-analytical with a comparative approach. Accordingly, first, the text of "Rostam and Esfandiyar" story was carefully studied, and the examples were identified and extracted. Then, the frequency, usage percentage, and significance rate of each of these strategies in relation to the ideological square orientations were assessed via Chi-square test and presented in tables. If the significance rate is less than 0.05, then the frequency application of the strategy under study is considered significant. On the contrary, if the significance rate is more than 0.05, then the frequency application of such a strategy is not significant.

3. Results and discussion

The research results show that there is a significant difference in Ferdowsi's use of the orientations of the ideological square in representing the actors (Rostam, Esfandiyar, and Gestasp) in this story, in such a way that most of the poet's efforts have been focused on exaggerating the positive points of the "in-group" (Rostam) and then the negative points of the "out-group" (Esfandiyar, Gestasp). Moreover, in order to polarize between "in-group" and "out-group, the poet has minimized the negative points of "in-group" and the positive points of "out-group".

Accordingly, the poet has mostly used the actor description strategy in 508 cases, equal to %23.27 and the irony strategy in 429 cases equal to %19.65. Also, strategies such as consensus (32 cases, %1.47) and counterfactuals (25 cases, %1.15) have been used the least strategies by the poet.

Besides, it was found that the poet has used the above strategies in a

significant way to achieve his goals, which correspond to the four goals of Van Dijk's (2006) ideological square. The poet's greatest effort has been spent on emphasizing the positive points about the "in-groups" and, in 978 cases equal to 44.8%, he has used ideological structures to achieve this goal. Next, the poet has focused on magnifying the negative points of the "out-groups" and, in 715 cases (32.75%), he has highlighted their negative points. In addition, to polarize the "in-groups" and "out-groups", the poet has de-emphasized the negative things about "in-groups" in 287 cases (13.15%) and the positive traits of the "out-groups" in 203 cases (9.3%).

4. Conclusion

The above findings show how Ferdowsi has used the foregrounding and backgrounding strategies to describe social actors in "Rostam and Esfandiyar" story. In this regard, the poet has tried to contrast the identity of the "ingroup" (Rostam) with that of the "outgroup" (Esfandiyar and Gestasp). Correspondingly, two poles have been created: the positive pole, where the ideal representation of the "ingroup" (Rostam) has been discussed and attempts have been made to highlight his positive points and put his negative points in the margins, and the negative pole, where the "outgroup" (Esfandiyar and Gestasp) is represented negatively, with their negative points emphasized and their positive points sidelined.

Therefore, it can be confirmed that the representation of ideological components in "Rostam and Esfandiyar" story is in accordance with the orientations of Van Dijk's (2006) ideological square, and that there is a significant difference between the frequency of using its orientations in the story.

Keywords: critical discourse analysis, critical analysis of literary discourse, socio-cognitive approach, ideological square, the story of Rostam and Esfandiyar

تحلیل انتقادی داستان «رستم و اسفندیار» از شاهنامه فردوسی بر اساس مربع ایدئولوژیک وندایک (۲۰۰۶)

عباسعلی آهنگر^۱، سعید اویسی کهخا^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۰۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۱۶

چکیده

تحلیل گفتمان انتقادی و به ویژه تحلیل انتقادی گفتمان ادبی حوزه‌ای نوین در مطالعات زبان شناختی است. رویکردهای بسیاری در این زمینه وجود دارد که یکی از مهم ترین آن‌ها رویکرد اجتماعی-شناختی وندایک (Van Dijk's, 2006) است. پژوهش حاضر بر آن است تا داستان «رستم و اسفندیار» از شاهنامه فردوسی را بر مبنای راهبردهای ایدئولوژیکی مطرح در این الگو و جهت گیری‌های مربع ایدئولوژیک آن توصیف و تحلیل نماید. روش انجام پژوهش، توصیفی-تحلیلی با رویکرد مقایسه‌ای است. بر این اساس، نخست، متن داستان «رستم و اسفندیار» به دقت مورد بررسی قرار گرفت و نمونه‌هایی که در آن‌ها راهبردهای ایدئولوژیکی در راستای اهداف مربع ایدئولوژیک به کار رفته بودند، شناسایی و استخراج شدند. سپس، فراوانی، درصد کاربرد و میزان معناداری هر یک از این راهبردها در ارتباط با اضلاع مربع ایدئولوژیک از طریق آزمون خي دو در جدول‌هایی ارائه گردید. تجزیه و تحلیل یافته‌های به دست آمده نشان می‌دهد که در میزان بهره‌گیری شاعر از اضلاع مربع ایدئولوژیک برای بازنمایی کنشگران در این داستان تفاوتی معنادار وجود دارد. به این ترتیب که بیشترین تلاش شاعر صرف

استناد به مقاله:

آهنگر، عباسعلی؛ اویسی کهخا، سعید (۱۴۰۴)، تحلیل انتقادی داستان «رستم و اسفندیار» از شاهنامه فردوسی بر اساس مربع ایدئولوژیک وندایک (۲۰۰۶)، زبان پژوهی، ۱۷ (۵۵)، ۳۶-۱۱.

homepage: <https://zabanpazuhui.alzahra.ac.ir>

۱. استاد زبان‌شناسی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران (نویسنده مسئول)؛ ahangar@english.usb.ac.ir

۲. دانشجوی ارشد زبان‌شناسی، گروه زبان و ادبیات انگلیسی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران؛

saeid.oveisi@gmail.com

حق انتشار این مستند، متعلق به نویسندگان آن است. © ۱۴۰۴. ناشر این مقاله، دانشگاه الزهراء است.

این مقاله تحت گواهی زیر منتشر شده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و عدم تغییر یا تعدیل مقاله مجاز است.

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

بزرگ‌نمایی نکته‌های مثبت جریان «خودی» (رستم) شده است و سپس، نکته‌های منفی جریان «غیرخودی» (اسفندیار و گشتاسپ) را برجسته کرده است. همچنین، شاعر به منظور قطب‌بندی بین «خودی» و «غیرخودی» نکته‌های منفی «خودی» و نکته‌های مثبت «غیرخودی» را کوچک‌نمایی کرده است.

واژه‌های کلیدی: تحلیل گفتمان انتقادی، تحلیل انتقادی گفتمان ادبی، رویکرد اجتماعی-شناختی، مربع ایدئولوژیک، داستان رستم و اسفندیار

۱. مقدمه

پیشینه واژه «گفتمان» بنابر برخی منابع، به قرن چهاردهم میلادی بازمی‌گردد. در توضیح معنای «گفتمان» آن گونه که در زبان روزمره و فرهنگ‌های لغت به کار می‌رود، آن را شکلی از کاربرد زبان برای نمونه در یک سخنرانی یا حتی به طور کلی تر زبان گفتاری یا شیوه سخن گفتن می‌دانند (Mirfakhraee, 2004). یکی از مهم‌ترین رویکردهای مطالعات گفتمانی، رویکرد «تحلیل گفتمان انتقادی»^۱ است که هدف آن شناسایی چالش‌های اجتماعی و نابرابری‌های موجود در جامعه است (Renkema, 1993; Hallajzadeh Bonab et al., 2018). بر مبنای گفته وداک و مییر (Wodak & Meyer, 2001)، «تحلیل گفتمان انتقادی، زبان را فعالیتی اجتماعی در نظر می‌گیرد و موقعیت و کاربرد آن را امری مهم به‌شمار می‌آورد. همچنین، به توصیف ساختارها و عملکردهای اجتماعی می‌پردازد و با اشاره به رابطه بین زبان و قدرت بیان می‌دارد که ساختارهای غالب چگونه از طریق ایدئولوژی گروه‌های قدرتمند محقق می‌شوند» (Wodak & Meyer, 2001: 1).

در پژوهش حاضر، برای درک چگونگی بازنمایی کنشگران اجتماعی در داستان «رستم و اسفندیار» از الگوی تحلیل گفتمان انتقادی وندایک (Van Dijk's, 2006) بهره گرفته شده است. وندایک برای روشی که در گفتمان‌شناسی انتقادی به کار می‌گیرد، عنوان تحلیل گفتمان اجتماعی-شناختی^۲ را برمی‌گزیند. او تحلیل گفتمان انتقادی را رویکردی می‌داند که روش‌های استفاده‌نابه‌جا از قدرت اجتماعی، سلطه و نابرابری و نیز مقاومت متون در بافت‌های اجتماعی و سیاسی مقابل آن‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهد. از دید او، سازندگان یک متن در تلاشند تا ایدئولوژی خاص خود را به مخاطب تحمیل نمایند. از این رو، با به کارگیری انواع راهبردهای ایدئولوژیکی می‌کوشند تا قطب «خودی/ما» همیشه مثبت و قطب «غیرخودی/آن‌ها/دیگران» همیشه منفی ارزیابی گردد. چنین رویکردی چهار امکان را مطرح می‌سازد که روی هم‌رفته یک مربع مفهومی را تشکیل می‌دهند که به «مربع ایدئولوژیک»^۳ معروف شده است. این مربع شامل

1. critical discourse analysis

2. socio – cognitive discourse analysis

3. ideological square

چهار جهت‌گیری اصلی است که عبارتند از:

۱. بزرگ‌نمایی نکته‌های مثبت «خودی»
۲. بزرگ‌نمایی نکته‌های منفی «غیرخودی»
۳. کوچک‌نمایی نکته‌های مثبت «غیرخودی»
۴. کوچک‌نمایی نکته‌های منفی «خودی» (Van Dijk's, 2006: 46).

همچنین، وی در نظریه خود افزون‌بر معرفی مربع ایدئولوژیک، برخی راهبردهای ایدئولوژیکی را نیز برای رسیدن به هدف‌های چهارگانه این مربع معرفی کرده‌است. او این راهبردها را در چهار طبقه‌ی صوری-نحوی^۱، محتوایی-معنایی^۲، بلاغی^۳ و سیاسی-اجتماعی^۴ گروه‌بندی کرده‌است. راهبردهایی همچون ساخت منفی^۵، ساخت معلوم و مجهول^۶، اسم‌سازی^۷، مبتداسازی^۸ و ساخت اسنادی و شبه‌اسنادی^۹ در طبقه‌ی صوری-نحوی دیده می‌شود. طبقه‌ی محتوایی-معنایی شامل توصیف کنشگر^{۱۰}، مقوله‌بندی^{۱۱}، بار مسئولیت^{۱۲}، مقایسه‌کردن^{۱۳}، تمسک به چهره‌ها و نهادهای مؤثق^{۱۴}، خلاف واقع^{۱۵}، تکذیب‌کننده‌ها^{۱۶}، گواه‌نمایی^{۱۷}، نمونه و مثال آوردن^{۱۸}، تعمیم^{۱۹}، تلویح^{۲۰}، واژه‌گزینی^{۲۱}، خودبزرگنمایی ملی^{۲۲}، بازنمایی منفی دیگران^{۲۳}، قطب‌بندی^{۲۴}، بازنمایی مثبت خود^{۲۵}، پیش‌فرض‌انگاری^{۲۶}، ابهام^{۲۷}، قانون‌مداری^{۲۸} و قربانی‌سازی^{۲۹}

-
1. formal - syntactic
  2. content - semantic
  3. rhetorical
  4. socio - political
  5. negative construction
  6. active & passive
  7. nominalization
  8. topicalization
  9. cleft & pseudo - cleft
  10. actor description
  11. categorization
  12. burden
  13. comparison
  14. authority
  15. counterfactuals
  16. disclaimers
  17. evidentiality
  18. example & illustration
  19. generalization
  20. implication
  21. lexicalization
  22. national - self glorification
  23. negative other - representation
  24. polarization
  25. positive self - representation
  26. presupposition
  27. vagueness
  28. legality
  29. victimization

می‌شود. در طبقه بلاغی، راهبردهای حسن تعبیر^۱، اغراق^۲، کنایه^۳، استعاره^۴، بازی با اعداد و ارقام^۵ و تکرار و تأکید^۶ قرار می‌گیرند. در پایان، طبقه سیاسی-اجتماعی، عوام‌گرایی^۷، اجماع^۸ و بیان هنجارها^۹ را شامل می‌شود (Van Dijk's, 2006: 52-55).

متن مورد بررسی در این پژوهش داستان «رستم و اسفندیار» برگرفته از کتاب شاهنامه فردوسی است. این داستان روی هم‌رفته ۱۶۷۲ بیت از کتاب شاهنامه را به خود اختصاص داده است. خلاصه داستان به این صورت است که «گشتاسپ» با «اسفندیار» عهد می‌کند اگر خواهرانش «همای» و «به‌آفرید» را از اسارت «ارجاسپ» آزاد کند، تخت و تاج را به او می‌سپارد، ولی پس از موفقیت «اسفندیار» بدعهدی کرده و واگذاری سلطنت را وابسته به دستگیری «رستم» می‌داند. پس از رخدادهای گوناگون، در پایان «اسفندیار» از «رستم» می‌خواهد که دست‌بسته به نزد «گشتاسپ» برود. این درخواست برای «رستم» بسیار گران است. پادرمیانی‌های «پشوتن» ثمری نمی‌بخشد و چاره‌ای جز اینکه دو پهلوان با هم رویارو شوند، نمی‌ماند. درگیری قهرمانان داستان دستاوردی ندارد جز افسوسی که از افتادن درخت جوان «اسفندیار» به ضربه تیر گز «رستم» برجای می‌ماند تا بار دیگر جهان از حضور قهرمانی نجات‌بخش خالی شود (Fallah, 2011).

بر مبنای بررسی‌های نگارندگان، تاکنون بسیاری از نویسندگان و ادیبان بر آن بوده تا به واکاوی جنبه‌های مختلف حماسی، پهلوانی، اسطوره‌ای، تاریخی، فرهنگی، اجتماعی و مانند آن در شاهنامه پردازند، ولی در بعد زبان‌شناختی و به‌ویژه در حوزه تحلیل گفتمان انتقادی پژوهش‌های اندکی بر روی این اثر ارزشمند انجام پذیرفته است. پژوهش حاضر بر آن است تا با بررسی داستان «رستم و اسفندیار» و تبیین راهبردهای ایدئولوژیکی مورد نظر و ارتباط آن‌ها با اضلاع مربع ایدئولوژیک و ندایک (Van Dijk's, 2006) به پرسش‌های زیر پاسخ داده و فرضیه‌های مربوط به آن را مورد ارزیابی قرار دهد. بر این اساس، پرسش‌های پژوهش حاضر مشتمل اند بر اینکه، نخست، آیا انواع مؤلفه‌های ایدئولوژیکی در داستان «رستم و اسفندیار» مطابق با اضلاع مربع ایدئولوژیک و ندایک (Van Dijk's, 2006) بازنمایی می‌شوند؟ دوم، آیا تفاوتی معناداری بین فراوانی کاربرد اضلاع مربع ایدئولوژیک و ندایک (Van Dijk's, 2006) در داستان «رستم و اسفندیار» وجود دارد؟

1. euphemism
2. hyperbole
3. irony
4. metaphor
5. number game
6. repetition
7. populism
8. consensus
9. norm expression

بر همین اساس، فرضیه‌های این پژوهش از این قرارند که نخست، انواع مؤلفه‌های ایدئولوژیکی در داستان «رستم و اسفندیار» مطابق با اضلاع مربع ایدئولوژیک وندایک (Van Dijk's, 2006) بازنمایی می‌شوند. دوم آنکه، تفاوتی معنادار بین فراوانی کاربرد اضلاع مربع ایدئولوژیک وندایک (Van Dijk's, 2006) در داستان «رستم و اسفندیار» وجود دارد.

بنابراین، می‌توان با بررسی فراوانی، درصد و میزان معناداری کاربرد راهبردهای ایدئولوژیکی موردنظر در قالب راهبردهای صوری-نحوی، محتوایی-معنایی، بلاغی و سیاسی-اجتماعی در ارتباط با اهداف مربع ایدئولوژیک وندایک (Van Dijk's, 2006) رابطه بین ایدئولوژی فردوسی و چگونگی بازنمایی کنشگران اجتماعی (رستم، اسفندیار، گشتاسپ) را در این داستان کشف و مشخص نمود. وی از این طریق به مخاطبان نشان داد که در آثار ادبی به کارگیری مؤلفه‌های ایدئولوژیکی از اهمیت بسیار بالایی برخوردارند.

در حوزه تحلیل انتقادی گفتمان ادبی پژوهش‌های چشمگیری براساس الگوی تحلیل گفتمان انتقادی وندایک (Van Dijk's, 2006) انجام شده‌است. حامدی‌شیروان و زرقانی (Hamedi Shirvan & Zarghani, 2015) داستان «رستم و شغاد» از شاهنامه را براساس مربع ایدئولوژیک وندایک (Van Dijk's, 2006) بررسی کرده‌اند. یافته‌های پژوهش آن‌ها نشان می‌دهد فردوسی با استفاده از تمهیدات گفتمانی جنبه‌های منفی شخصیت گروه «خودی» (رستم و زال) را بسیار کم‌رنگ جلوه داده و در مقابل، ابعاد منفی رفتار و شخصیت گروه «غیرخودی» (شغاد و شاه کابل) را پررنگ و برجسته ساخته‌است. همچنین، جنبه‌های مثبت شخصیت گروه «خودی» (زال و رستم) را برجسته و ابعاد مثبت شخصیت گروه «غیرخودی» (شغاد و شاه کابل) را کاملاً از بین برده‌است. میراحمدی و نجلی‌اردکانی (Mirahmadi & Najliardakani, 2018) گفتمان چندوچونی طبیعت و احوال اجتماع را در اشعار مهدی اخوان ثالث براساس مربع ایدئولوژیک وندایک (Van Dijk's, 2006) بررسی کرده‌اند. آن‌ها دریافته‌اند که بر مبنای اهداف مربع ایدئولوژیک، اخوان در اشعار خود بر اطلاعاتی که حاوی نکته‌های مثبت درباره «ما» (خودی) و نکته‌های منفی درباره «آن‌ها» (دیگری) است، تأکید می‌ورزد. اخوان، همچنین، در چندین مورد به توصیف و رفع تأکید از اطلاعاتی می‌پردازد که حاوی نکته‌های منفی درباره «ما» (خودی) است. ایدئولوژی اخوان در اشعارش اغلب ظلم‌ستیزی، آزادی‌خواهی، عدالت‌طلبی و تمدن‌گرایی است. تأثیر ایدئولوژی سوسیالیستی بر اخوان از میانه توصیف‌های او از طبیعت و پیوند زدن آن‌ها با احوال اجتماع کاملاً آشکار است. اصغری (Asghari, 2020) رابطه بین شهروند و پزشک را در روایت ایرانی با داستان روسی «دشمنان چخوف» براساس مربع ایدئولوژیک وندایک

(Van Dijk's, 2006) مورد بررسی قرار داده است. براساس یافته‌های این پژوهش، استراتژی مورد استفاده در روایت «شهروند ایرانی» تأکید بر نکته‌های مثبت «ما» شامل مقوله‌های استعاره، دیگرنمایی منفی، قطب‌بندی و تعمیم و استراتژی مورد استفاده چخوف در داستان «دشمنان»، تأکید بر نکته‌های مثبت «ما» و تأکید بر نکته‌های منفی «دیگری» شامل مقوله‌های توصیف کنشگران، استعاره، دیگرنمایی منفی و خودنمایی مثبت است. احمدی و مرادی (Ahmadi & Moradi, 2021) خوانشی جدید از رمان «اللاز» اثر طاهر وطار را با تأکید بر الگوی گفتمان‌شناسی انتقادی وندایک (Van Dijk's, 2006) انجام داده‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که وطار از راهبردهای عمومی تولید گفتمان ایدئولوژیک در این رمان با قطب‌بندی بین دو گفتمان عربی «خودی» و استعمارگر فرانسوی «غیرخودی» استفاده کرده است. استراتژی‌های کلامی همچون بازنمایی قطب مثبت خودی و بازنمایی قطب منفی دیگری، واژگان گرایشی، توصیف کنشگران و تعمیم بخشی برای تولید گفتمان ایدئولوژیک برتری مقاومت و آزادی‌خواهی در برابر استعمارگران به کار گرفته شده‌اند. کارکرد نهایی گزاره‌های کلامی در نبرد مردم الجزایر با فرانسوی‌ها، برای تأکید بر نکته‌های مثبت «ما» (قطب الجزایری) در تقابل با نکته‌های منفی «آن‌ها» (قطب سربازان فرانسوی) است که این امر منطبق با اثر وندایک (Van Dijk's, 2006) است. براساس چارچوب مربع ایدئولوژیک وندایک، «وطار» در این داستان بر نقطه‌های قوت الجزایری‌ها (گروه خودی) تأکید کرده و در عین حال که نقطه‌ضعف‌های آن‌ها را در راه مبارزه با ظلم و ستم و آزادی‌خواهی بیان می‌کند. در ضلع دیگر، نقاط قوت و مثبت رقیب را کم‌رنگ و بی‌اثر کرده و ضعف و کاستی‌های آن‌ها را برجسته‌تر می‌نماید.

مقاله حاضر دارای چهار بخش است. پس از مقدمه، در بخش دوم روش پژوهش معرفی می‌شود. در بخش سوم، به توصیف و تحلیل داده‌های پژوهش براساس مبانی و مفاهیم نظری الگوی پژوهش پرداخته می‌شود. بخش چهارم به بحث و نتیجه‌گیری اختصاص دارد.

۲. روش پژوهش

موضوع پژوهش حاضر، تحلیل انتقادی داستان «رستم و اسفندیار» بر مبنای مربع ایدئولوژیک وندایک (Van Dijk's, 2006) است. پس از گردآوری اطلاعات پیرامون مبحث‌هایی همچون گفتمان، تحلیل گفتمان و تحلیل گفتمان انتقادی وندایک (Van Dijk's, 2006) به شیوه کتابخانه‌ای، متن داستان «رستم و اسفندیار» که شامل ۱۶۷۲ بیت است، مطالعه گردید. ماهیت این پژوهش از گونه توصیفی-تحلیلی است. رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی وندایک

(Van Dijk's, 2006) با به‌کارگیری برخی راهبردهای ایدئولوژیکی که در چهار طبقه صوری- نحوی (ساخت منفی و ساخت معلوم و مجهول)، محتوایی-معنایی (توصیف کنشگر، بار مسئولیت، مقایسه کردن، خلاف واقع، تکذیب‌کننده‌ها، گواه‌نمایی، تمسک به چهره‌ها و نهادهای مؤثق، نمونه و مثال آوردن، واژه‌گزینی، پیش‌فرض‌انگاری و قربانی‌سازی)، بلاغی (اغراق، کنایه، استعاره و بازی با اعداد و ارقام) و سیاسی-اجتماعی (اجماع و بیان هنجارها) گروه‌بندی می‌شوند، به کشف و بررسی ارتباط بین هر کدام از این راهبردها با ضلع‌های مربع ایدئولوژیک و ندایک (Van Dijk's, 2006) می‌پردازد و از این طریق شیوه‌بازنمایی کنشگران اجتماعی را در متن و گفتار نمایان می‌سازد.^۱ هدف اصلی انجام پژوهش آن است که با مقایسه و بررسی برخی راهبردهای ایدئولوژیکی مطرح در الگوی و ندایک (Van Dijk's, 2006) میزان معناداری کاربرد این راهبردها را در ارتباط با اضلاع مربع ایدئولوژیک و ندایک (Van Dijk's, 2006) در داستان «رستم و اسفندیار» مشخص نماید. با توجه به اینکه این داستان با محوریت سه شخصیت مهم شامل «رستم، اسفندیار و گشتاسپ» بیان گردیده است، بررسی راهبردها و اضلاع مربع ایدئولوژیک و ندایک (Van Dijk's, 2006) به نقش‌کنشگری این سه شخصیت محدود شده است. بنابراین، نخست، داده‌های پژوهش که در بردارنده راهبردهای ایدئولوژیکی موردنظر بودند، شناسایی، استخراج و توصیف شدند. سپس، معنادار بودن یا نبودن فراوانی کاربرد هر یک از این راهبردها در ارتباط با اضلاع مربع ایدئولوژیک و ندایک (Van Dijk's, 2006) از طریق آزمون‌های دو سنجیده شد.

۳. توصیف و تحلیل داده‌ها

در این بخش، نخست، نمونه‌های استخراج شده از متن داستان «رستم و اسفندیار» که در آن‌ها راهبردهای ایدئولوژیکی چهارگانه و ندایک (Van Dijk's, 2006) به کار رفته است، معرفی شده‌اند. سپس، در یک جدول فراوانی، درصد و میزان معناداری کاربرد هر یک از این راهبردها در ارتباط با اضلاع مربع ایدئولوژیک و ندایک (Van Dijk's, 2006) ارائه گردیده است. در پایان، نشان داده خواهد شد که آیا استفاده شاعر از راهبردهای ایدئولوژیکی مورد نظر در ارتباط با اضلاع مربع ایدئولوژیک و ندایک (Van Dijk's, 2006) معنادار است یا خیر؟ و اگر معنادار است آیا می‌توان مشخص کرد که فردوسی با چه اهدافی از این راهبردها در گفتمان خود بهره برده است.

۳-۱. راهبردهای صوری-نحوی

ساختار بیشتر جمله‌ها در بافت‌های گوناگون از چنان تنوعی برخوردار نیستند که بتوان برای آن‌ها

۱. راهبردهای ایدئولوژیکی موردنظر همراه با ارائه نمونه‌هایی در بخش توصیف و تحلیل، تعریف شده‌اند.

منشأ ایدئولوژیکی در نظر گرفت. هر چند مواردی همچون ترتیب عناصر جمله، جمله‌های معلوم و مجهول و اسم‌سازی از این قاعده به دور هستند، چراکه ممکن است در چنین مواردی برجستگی‌های نحوی بیانگر برجستگی‌های معنایی باشند. این برجستگی‌ها، به نوبه خود، متناسب با ایدئولوژی‌های ما نسبت به کنشگران و ویژگی‌های این افراد در مدل‌های ذهنی مان است. برای نمونه، هنگامی که ویژگی‌های منفی جریان «غیر خودی» در الگوی ذهنی مان برجسته باشد، این امر می‌تواند سبب تغییر در ترتیب اجزای جمله در جهت بازنمایی منفی گروه «غیر خودی» گردد (Van Dijk's, 2006). راهبردهای «صوری-نحوی» مورد بررسی در این بخش شامل «ساخت منفی» و «ساخت معلوم و مجهول» است.

۳-۱-۱. ساخت منفی

گاهی ممکن است به منظور مثبت‌نمایی «خودی» و منفی‌نمایی «غیر خودی» از ساخت‌های منفی در گفتمان استفاده شود. افعال منفی، افعال نهی، حروف ربط منفی، صفت‌های منفی و مانند آن از علائم وجود چنین ساخت‌هایی بر شمرده می‌شود. در نمونه (۱)، شاعر با آوردن فعل منفی «نیست» کوشیده است تا نکته‌های منفی «غیر خودی» (گشتاسپ) مبنی بر قصدش در از سر راه برداشتن فرزند از سلطنت را بزرگ‌نمایی کند.

۱. تو را نیست دستان و رستم به کار همی راه جویی به اسفندیار (Ferdowsi, 1998: 139)
در نمونه (۲)، کاربرد افعال نهی «مگوی» و «مکن» از سوی شاعر به منظور بزرگ‌نمایی نکته‌های منفی «غیر خودی» (اسفندیار) به کار رفته است. در واقع، شاعر اسفندیار را به سبب بیان حرف‌های ناصواب در مورد رستم و نیز خودپسندی‌اش سرزنش می‌کند.

۲. مگوی آن چه هر گز نگفتست کس به مردی مکن باد را در قفس (Ferdowsi, 1998: 402)

۳-۱-۲. ساخت معلوم و مجهول

بسته به اهداف ایدئولوژیکی ممکن است از ساخت‌های معلوم و مجهول در گفتمان به منظور

---

۱. نمونه‌های ارائه شده در این بخش تنها نمونه‌هایی از داده‌های زبانی مورد نظر هستند که برای صرفه‌جویی در تعداد صفحه‌های مقاله و حفظ انسجام متن ارائه شده‌اند. همچنین، ممکن است برخی از این نمونه‌ها دارای راهبرد یا راهبردهای دیگری نیز باشند که ضمن محاسبه آن‌ها در تحلیل‌های آماری باتوجه به محدودیت اشاره شده از بیان همه آن‌ها پرهیز شده و به بیان توصیف راهبرد مورد نظر بسنده شده است. برای نمونه، در مثال (۱)، افزون بر راهبرد ساخت منفی، راهبردهای کنایه (کاربرد تعبیر کنایه‌ای «همی راه جویی به اسفندیار» در معنای «فکر شوم برای اسفندیار در سر داشتن» در راستای بزرگ‌نمایی منفی «غیر خودی» - گشتاسپ به عنوان شخصیتی که می‌کوشد فرزندش را قربانی ادامه سلطنتش کند) و توصیف کنشگر (بازنمایی منفی «غیر خودی» - گشتاسپ به عنوان شهریار ناسزا که همواره در فکر دسیسه‌چینی برای دور کردن فرزند از تاج و تخت است) نیز دیده می‌شود.

گسترش ایدئولوژی بهره گرفته شود. در این راستا، برای مثبت‌نمایی «خودی» و منفی‌نمایی «غیرخودی» از جمله‌های معلوم که عامل کنش‌های مثبت و منفی در جایگاه فاعل دستوری آن قرار می‌گیرد، استفاده می‌شود و برعکس برای کم‌رنگ ساختن نکته‌های منفی «خودی» و نکته‌های مثبت «غیرخودی» از جمله‌های مجهول که عامل انجام کار در پایان آن جمله آورده و یا عامدانه حذف می‌شود، بهره گرفته می‌شود. در نمونه (۳)، شاعر در یک ساختار مجهول و با نیاوردن عامل انجام کار «خودی» (رستم) تلاش کرده‌است تا نقش منفی او به‌عنوان عامل مرگ اسفندیار کم‌رنگ گردد.

۳. تن ژنده پیل اندر آمد به خاک دل ما ازین درد کردند چاک (Ferdowsi, 1998: 1402)

در نمونه (۴)، شاعر با آوردن فاعل (من) در جایگاه آغازین بیت و در قالب یک ساختار معلوم نشان داده‌است که رستم خواستار نبرد با اسفندیار نبوده و این‌گونه نقش منفی «خودی» (رستم) را در مرگ اسفندیار کوچک‌نمایی کرده‌است.

۴. دگر گفت یزدان گوی منست پشوتن بدین رهنمای منست

که من چند گفتم به اسفندیار مگر کم کند کینه و کارزار (Ferdowsi, 1998: 1610)

۲-۳. راهبردهای محتوایی - معنایی

به‌باور وندایک ایدئولوژی اصولاً ممکن است در هر جایی در گفتمان نمایانده شود. با این حال، محتوای ایدئولوژیک به‌طور مستقیم در معنای گفتمانی بیان می‌شود. بنابراین می‌بایست به معناشناسی گفتمان ایدئولوژیک توجه ویژه‌ای گردد (Van Dijk's, 2006). با توجه به آنکه معنای واژه‌ها، جمله‌ها و همه گفتمان بی‌اندازه پیچیده‌است، راهبردهای «محتوایی - معنایی» بررسی شده در این بخش شامل «توصیف کنشگر»، «بار مسئولیت»، «مقایسه کردن»، «خلاف واقع»، «گواه‌نمایی»، «تمسک به چهره‌ها و نهادهای مؤثق»، «نمونه و مثال آوردن»، «واژه‌گزینی»، «پیش‌فرض‌انگاری» و «قربانی‌سازی» است.

۱-۲-۳. توصیف کنشگر

شیوه بازنمایی افراد و گروه‌ها در یک گفتمان می‌تواند تابعی از ایدئولوژی‌های افراد باشد، چراکه عموماً تمایل بر این است تا «خودی» مثبت یا خنثی و «غیرخودی» منفی بازنمایی شود. در نمونه (۵)، شاعر برای بزرگ‌نمایی نکته‌های مثبت «خودی» (رستم)، او را شخصیتی هم‌ردیف «زند» و «اوستا» که از نمادهای آیین زرتشتی هستند، قرار داده‌است و باور دارد اگر تمام ایران را جست‌وجو کنند، فردی نیکو‌کارتر از او نخواهند یافت.

۵. همانست رستم که دانی همی هنرهاش چون زند خوانی همی
نکو کارتر زو به ایران کسی نبودست کاورد نیکی بسی (Ferdowsi, 1998: 122)
در نمونه (۶)، «غیر خودی» (گشتاسپ) انسانی بدنام به تصویر کشیده شده است که با فتنه‌هایش
میان بزرگان را برهم می‌زند و به جز انجام اعمال بد به چیز دیگری فکر نمی‌کند.
۶. میان کیان دشمنی افگنی همی این بدان آن بدین برزنی
ندانی همی جز بد آموختن گسستن ز نیکی بدی توختن (Ferdowsi, 1998: 1579)

۳-۲-۲. بار مسئولیت

کنشگران در یک گفتمان ممکن است به منظور منفی‌نمایی «غیر خودی» و مثبت‌نمایی «خودی» از راهبرد ایدئولوژیکی «بار مسئولیت» بهره‌گیرند؛ بدین معنا که بار مسئولیت اعمال و کارهای «غیر خودی» را بر دوش «خودی» جلوه دهند. در نمونه (۷)، شاعر با بیان این امر که مسئولیت شاهان در اصلاح امور کشور بر عهده «خودی» (رستم) بوده است، نکته‌های مثبت او را برجسته کرده است.

۷. بسی رنج دارد به جای سران جهان راست کرده به گرز گران (Ferdowsi, 1998: 209)
در نمونه (۸)، شاعر بار مسئولیت کشته‌شدن اسفندیار را بر گردن تقدیر و سرنوشت از پیش مقدر شده برای او دانسته و معتقد است این زمانه است که پیمانۀ عمر آدمی را سرریز می‌کند و چنان‌چه زمان اسفندیار به سر نرسیده بود، رستم نمی‌توانست جان او را بستاند. بنابراین، نقش منفی «خودی» (رستم) در مرگ اسفندیار کوچک‌نمایی شده است.
۸. زمان ورا در کمان ساختم چو روزش سر آمد بینداختم
گر او را همی روز باز آمدی مرا کار گز کی فراز آمدی (Ferdowsi, 1998: 1449)

۳-۲-۳. مقایسه کردن

قیاس بین اعمال مثبت «خود» با ویژگی‌های منفی «دیگران» یکی از راهکارهایی است که افراد از طریق آن به اهداف ایدئولوژیکی مورد نظر خود دست می‌یابند. چنین مقایسه‌ای با هدف بازنمایی مثبت «خودی» و منفی «غیر خودی» در گفتمان انجام می‌پذیرد. در نمونه (۹)، نوعی مقایسه بین رفتارهای «خودی» (رستم) و «غیر خودی» (اسفندیار) به چشم می‌خورد. رستم به‌عنوان نماینده جریان «خودی» بی‌درنگ پس از دیدن اسفندیار با فروتنی از اسب پیاده شده و اسفندیار را درود می‌فرستد، در حالی که اسفندیار به‌عنوان نماینده گروه «غیر خودی» تا آخرین لحظه سوار بر اسب است و تنها هنگامی از اسب فرود می‌آید که از تعریف و تمجیدهای رستم نسبت به خودش به

وجد آمده‌است. بنابراین، هدف شاعر این بوده‌است تا با قیاس بین رفتار این دو پهلوان از یک سو نکته‌های مثبت «خودی» (رستم) را بزرگ‌نمایی کند و از سوی دیگر نکته‌های منفی «غیرخودی» (اسفندیار) را برجسته سازد.

۹. تَهْمَن ز خَشْکِ اَنْدَر اَمَد بَه رُود پِیادَه شد و داد یِل را درُود

چو بشنید گفتارش اسفندیار فِرود اَمَد از بارَةُ نامدار (Ferdowsi, 1998: 480)

در نمونه (۱۰)، شاعر با اشاره به پایبندی رستم به عهد و پیمان‌ش با اسفندیار از یک سو و خلف وعده اسفندیار نسبت به رستم از سوی دیگر، مقایسه‌ای بین رفتار مثبت «خودی» (رستم) و منفی «غیرخودی» (اسفندیار) داشته‌است.

۱۰. سِپَهِد ز خِوَالِیْگَران خِواست خِوان کِسی را نَفَر مود کِو را بَخِوان

همی بود رِستَم به ایوان خویش ز خِوردن نَگِه داشت پِیمان خِویش (Ferdowsi, 1998: 568)

۳-۲-۴. خلاف واقع

افراد و گروه‌ها ممکن است با قراردادن خود و دیگران در موقعیتی فرضی و غیرواقعی دست به مثبت‌نمایی «خودی» و منفی‌نمایی «غیرخودی» بزنند. در نمونه (۱۱)، شاعر با به کار بردن واژه «اگر»، موقعیتی فرضی و غیرواقعی ایجاد کرده و از این طریق ویژگی مثبت «بخشنده‌گی» را در «خودی» (رستم) بزرگ‌نمایی کرده‌است.

۱۱. اگر نِیکویی بِنَم اَنْدَر سرش ز یاقوت و زر آورم افسرش

ندارم از و گنج و گوهر دریغ نه بر گِستِوان و نه گوپال و تیغ (Ferdowsi, 1998: 437)

در نمونه (۱۲)، کاربرد واژه «گر» از سوی شاعر برای ایجاد نوعی موقعیت شرطی و در راستای بزرگ‌نمایی ویژگی مثبت «فروتنی» و «نوع‌دوستی» «خودی» (رستم) به کار رفته‌است.

۱۲. گر این تیزی از مغز بیرون کنی بکوشی و بر دیو افسون کنی

ز من هر چه خواهی تو فرمان کنم به دیدار تو رامش جان کنم (Ferdowsi, 1998: 516)

۳-۲-۵. گواه‌نمایی

افراد با استفاده از این راهبرد می‌کوشند تا نکته‌های مثبت «خودی» و منفی «غیرخودی» را برجسته سازند. این کار با ارجاع به نهادها و شخصیت‌های صاحب نفوذ و قدرت انجام می‌گیرد. در نمونه (۱۳)، شاعر از «عهد کیخسرو» به عنوان شاهدی مبنی بر اینکه «خودی» (رستم) از زمان پادشاهی کیخسرو عهد جهان‌پهلوانی با خود به همراه دارد، بهره برده‌است و نکته‌های مثبت او را بزرگ‌نمایی کرده‌است.

۱۳. نه اندر جهان نامداری نوست بزرگست و با عهد کیخسروست (Ferdowsi, 1998: 124) در نمونه (۱۴)، شاعر از کشته شدن ماه هاماوران به دست رستم به عنوان شاهدی در راستای بزرگ‌نمایی و ویژگی‌های مثبت «جنگ آوری» و «رشادت» «خودی» (رستم) در میدان نبرد بهره برده است.

۱۴. همان ماه هاماوران را بکشت نیارست گفتن کس او را درشت (Ferdowsi, 1998: 158)

۳-۲-۶. تمسک به چهره‌ها و نهادهای مؤثق

کنشگران ممکن است برای معتبر جلوه دادن ادعاهای خود به سخنان چهره‌ها و نهادهایی که از دید مردم صاحب نفوذ و قدرت هستند، استناد کنند. در واقع آن‌ها از این طریق می‌کوشند تا «خودی» مثبت و «غیر خودی» منفی بازنمایی گردد. در نمونه (۱۵)، شاعر با آوردن نام‌های بزرگی همچون «کاوس»، «منوچهر» و «کیقباد» و برقراری پیوند میان آن‌ها با «خودی» (رستم) کوشیده است تا رستم را شخصیتی به تصویر کشد که تکیه گاه و پشتیبان سلسله پادشاهی است.

۱۵. چه جویی نبرد یکی مرد پیر که کاوس خواندی ورا شیرگیر

ز گاه منوچهر تا کیقباد دل شهریاران بدو بود شاد (Ferdowsi, 1998: 121)

در نمونه (۱۶)، شاعر با به‌نیکی یاد کردن از روزگار خوش فرمانروایی «جمشید» و «کاوس» و «کیخسرو» کوشیده است تا «غیر خودی» (گشتاسپ) به عنوان شخصیتی منفی که از بین برنده این فروغ بوده است، بازنمایی گردد.

۱۶. به کریاس گفت ای سرای امید خنک روز کاندر تو بد جمشید

همایون بدی گاه کاوس کی همان روز کیخسرو نیک پی (Ferdowsi, 1998: 882)

۳-۲-۷. نمونه و مثال آوردن

بیشتر افراد در گفتمان خویش برای تأثیرگذاری بر روی مخاطبان می‌کوشند تا با ارائه نمونه‌های عینی و ملموس به گفته‌های خود اثر اقناعی بیشتری ببخشند. بهره‌گیری از چنین نمونه‌هایی بیشتر در راستای مثبت‌نمایی «خودی» و منفی‌نمایی «غیر خودی» به کار می‌رود. در نمونه (۱۷)، شاعر از نام‌های بزرگی همچون «کاموس جنگی» و «خاقان چین» و بازگویی شکست آن‌ها در نبرد با رستم به عنوان نمونه‌هایی در راستای بزرگ‌نمایی صفت‌های «شجاعت» و «جنگجویی» در «خودی» (رستم) بهره برده است.

۱۷. چو کاموس جنگی چو خاقان چین سواران جنگی و مردان کین

که از پشت زینشان به خم کمند ربودم سر و پای کردم به بند (Ferdowsi, 1998: 596)
در نمونه (۱۸)، شاعر با آوردن نمونه‌هایی همچون «ارژنگ»، «دیو سپید»، «سنجه»،
«اولادغندی»، «بید» و بازگویی شکست آن‌ها در نبرد با رستم، صفت‌های مثبتی چون «دلیری» و
«جنگجویی» را در «خودی» (رستم) بزرگ‌نمایی کرده است.

۱۸. نه ارژنگ مانند نه دیو سپید نه سنجه نه اولادغندی نه بید (Ferdowsi, 1998: 669)

۳-۲-۸. واژه‌گزینی

واژه‌ها در بازنمایی ایدئولوژی افراد نقش بسزایی ایفا می‌کنند. به‌طور معمول، گویشوران از
واژه‌های دارای بار معنایی مثبت برای توصیف مثبت «خودی» و از واژه‌های دارای بار معنایی منفی
به‌منظور توصیف منفی «غیرخودی» بهره می‌جویند. در نمونه (۱۹)، شاعر با گزینش و چینش
متفاوت واژه‌ها، به‌طور ضمنی جانب رستم را گرفته است. کاربرد واژه‌هایی همچون «اسب» در
مقابل «بار»، «آخور» در برابر «ایوان» و «سوار» به‌جای «خداوند» بیانگر این امر است که شاعر
به‌شیوه‌ای هدفمند کوشیده است تا با گزینش واژه‌هایی با بار معنایی ناهمگون، نکته‌های مثبت
«غیرخودی» (اسفندیار) کم‌رنگ و خصیصه‌های مثبت «خودی» (رستم) برجسته گردد.

۱۹. بینیم تا اسب اسفندیار سوی آخور آید همی بی سوار

و گر باره رستم جنگجوی به ایوان هند بی خداوند روی (Ferdowsi, 1998: 1138)

در نمونه (۲۰)، شاعر با آوردن واژه‌هایی همچون «خورشید»، «ماه» در کنار «استا» و «زند» که
دو مورد اول نمادهای کیش رستم (مهری) و دو مورد دوم نمادهای آیین اسفندیار (زرتشتی)
هستند، کوشیده است تا رستم را به‌عنوان یکی از پیروان آیین زرتشت بازنمایی کند و او را از اتهام
گشتاسپ مبنی بر «بی‌اعتنایی به آیین زرتشت» تبرئه سازد. بنابراین، نکته‌های منفی «خودی» (رستم)
کوچک‌نمایی شده است.

۲۰. به خورشید و ماه و به استا و زند که دل را نرانی به راه گزند (Ferdowsi, 1998: 1344)

۳-۲-۹. پیش‌فرض‌انگاری

بیشتر گویشوران هنگامی که بخواهند درباره گزاره‌هایی که صدقشان هنوز مسلم نشده است، فرض
را بر درستی‌شان بگذارند از این راهبرد ایدئولوژیکی بهره می‌جویند. در نمونه (۲۱)، شاعر فرض را
بر صدق گزاره «عهد شاهان درست است» گذاشته است و «غیرخودی» (گشتاسپ) را به‌سبب نقض
این گزاره صدق به‌صورت منفی بزرگ‌نمایی کرده است.

۲۱. اگر عهد شاهان نباشد درست نباید ز گشتاسپ منشور جست (Ferdowsi, 1998: 125)
در نمونه (۲۲)، شاعر فرض را بر صدق گزاره «راست گفتن معروف است» گذاشته است و خصیصه «راست گویی» و «درست کرداری» «خودی» (رستم) را به سبب رعایت این گزاره صدق به صورت مثبت بزرگ‌نمایی کرده است.
۲۲. همه راست گفتی نگفتی دروغ به کژی نگیرند مردان فروغ (Ferdowsi, 1998: 521)

۳-۲-۱۰. قربانی سازی

- ممکن است به منظور کوچک‌نمایی عیب‌های «خودی» و بزرگ‌نمایی کاستی‌های «غیر خودی» از این راهبرد بهره گرفته شود. در این راهبرد، «غیر خودی» به صورت منفی و به عنوان تهدید و «خودی» به عنوان قربانی این تهدید معرفی می‌گردد. در نمونه (۲۳)، شاعر با قربانی جلوه‌دادن «لهراسپ» سیاست‌های نادرست «غیر خودی» (گشتاسپ) را در امور کشورداری نکوهیده است.
۲۳. بدیدی همی تیغ ارجاسپ را فکندی به خون پیر لهراسپ را (Ferdowsi, 1998: 77)
در نمونه (۲۴)، شاعر اسفندیار را قربانی سیاست‌های گشتاسپ دانسته است و از این طریق نکته‌های منفی «غیر خودی» (گشتاسپ) را بزرگ‌نمایی کرده است.
۲۴. به پیش سران پندها دادیم نهانی به کشتن فرستادیم (Ferdowsi, 1998: 1493)

۳-۳. راهبردهای بلاغی

بررسی بلاغی گفتمان ایدئولوژیک عموماً بر روی آن دسته از سبک‌هایی تمرکز دارد که می‌توانند برای تأکید بر خوبی‌های «ما» و بدی‌های «آن‌ها» و برعکس تأکید نکردن بر اعمال بد «ما» و اعمال خوب «آن‌ها» به کار روند. از این رو، ممکن است ساختارهای بلاغی خاص در گفتمان همچون تکرار روساختی (قافیه، همگونی آوایی) یا صنایع بلاغی مانند استعاره، کنایه، حسن تعبیر، اغراق و مانند آن در مواردی تابعی از کنترل ایدئولوژیک باشند. کنشگران از گروه‌های مختلف اجتماعی و سیاسی از راهبردهای بلاغی به منظور تأکید و بزرگ‌نمایی بر نکته‌های مثبت «خودی» و نکته‌های منفی «غیر خودی» بهره می‌گیرند (Van Dijk's, 2006). راهبردهای «بلاغی» مورد بررسی در این بخش شامل «اغراق»، «کنایه»، «استعاره» و «بازی با آمار و ارقام» است.

۳-۳-۱. اغراق

در هر گفتمانی به منظور برجسته‌سازی نکته‌های مثبت «خودی» و منفی «غیر خودی» ممکن است از واژه‌ها و عبارات‌های اغراق‌آمیز بهره گرفته شود. در نمونه (۲۵)، مصراع «نهنگان برآرد ز دریای

نیل» از سوی شاعر به منظور مبالغه در قدرت ماورای بشری «خودی» (رستم) به کار رفته است.

۲۵. دل شیر دارد تن ژنده پیل نهنگان برآرد ز دریای نیل (Ferdowsi, 1998: 452)
در نمونه (۲۶)، شاعر با استفاده از راهبرد اغراق، خصیصه جنگجویی را در «خودی» (رستم) به طور مثبت بازنمایی و او را پهلوان دلاوری توصیف کرده است که در صحنه نبرد رودی از خون را به وجود می آورد.

۲۶. سواری که باشد به نیروی پیل ز خون راند اندر زمین جوی نیل (Ferdowsi, 1998: 156)

۳-۳-۲. کنایه

کنایه در لغت به معنای پوشیده سخن گفتن است. معمولاً از این راهبرد ایدئولوژیکی هنگام ایراد بهتان زدن به دیگران و در راستای منفی‌نمایی «غیر خودی» استفاده می‌شود. در این راستا، هر اتهامی که به طرف مقابل زده می‌شود، در قالبی از کنایه به کار می‌رود تا وجهه فرد در انظار عمومی مخدوش نگردد. فردوسی از این راهبرد گفتمانی در بسیاری از ابیات داستان «رستم و اسفندیار» بهره برده است. در نمونه (۲۷)، شاعر با ارائه تعبیر کنایه‌آمیز «جام خورش خواستن در روز بزم» کوشیده است تا «غیر خودی» (گشتاسپ) را فردی عیاش و خوشگذران بازنمایی کند که در زمان حمله ارجاسپ تورانی، پایتخت ایران را به حال خود رها کرده و در زابلستان سرگرم سور و سرور بوده است.

۲۷. مرا خار کردی به گفت گرزم که جام خورش خواستی روز بزم (Ferdowsi, 1998: 73)
در نمونه (۲۸)، در مصراع «نبندد مرا دست چرخ بلند» شاعر کوشیده است تا بزرگی و عظمت «خودی» (رستم) را به گونه‌ای بازنمایی کند که حتی آسمان با آن همه عظمت نیز توان اسارت او را ندارد.

۲۸. که گوید برو دست رستم ببند نبندد مرا دست چرخ بلند (Ferdowsi, 1998: 749).

۳-۳-۳. استعاره

بیشتر گویشوران در گفتمان خود نقش عمده‌ای را برای استعاره در نظر می‌گیرند، چرا که با کمک استعاره می‌توانند معانی انتزاعی و ناآشنا را به صورت عینی و ملموس به مخاطب منتقل کنند. استراتژی کلی فردوسی در به کار بردن راهبرد استعاره در داستان «رستم و اسفندیار»، بازنمایی نکته‌های مثبت «خودی» و منفی «غیر خودی» است. در نمونه (۲۹)، تعابیر استعاره‌ای «خداوند رخس» در معنای «صاحب اختیار رخس»، «جهانگیر» در معنای «فاتح جهان»، «شیراوژن» در معنای «شجاع و قدرتمند» و «تاجبخش» در معنای «رساننده کسی به پادشاهی» در راستای بزرگ‌نمایی

نکته‌های مثبت «خودی» (رستم) به کار رفته است.

۲۹. همی خواندندش خداوند رخش جهانگیر و شیراوژن و تاجبخش (Ferdowsi, 1998: 123)
در نمونه (۳۰)، تعبیر استعاره‌ای «دیو ناسازگار» در معنای «اهریمن زشت و فرومایه» از سوی شاعر به منظور بزرگ‌نمایی نکته‌های منفی «غیر خودی» (گشتاسپ) به کار رفته است.

۳۰. چنین گفت کز دیو ناسازگار ترا بهره رنج من آید به کار (Ferdowsi, 1998: 1442)

۳-۳-۴. بازی با آمار و ارقام

ارائه آمار و ارقام از جمله راهبردهایی است که در راستای اقناع مخاطب از آن استفاده می‌شود و هدف اصلی در آن این است تا نکته‌های مثبت «خودی» و منفی «غیر خودی» برجسته گردد. در نمونه (۳۱)، شاعر با به کار بردن تعبیر «دو ماه» در واقع تلنگری به گشتاسپ زده و تصویری منفی از او به مخاطب ارائه داده است، چرا که پیش‌تر گشتاسپ به مدت دو سال میهمان رستم بوده و نان و نمک او را خورده، ولی اکنون نسبت به او بی حرمتی کرده و همه چیز را به باد فراموشی گرفته است.

۳۱. چو آیی به ایوان من با سپاه هم ایدر به شادی بباشی دو ماه (Ferdowsi, 1998: 412)
در نمونه (۳۲)، هدف شاعر از به کار بردن اعداد «هشت» و «یک» بازنمایی مثبت «خودی» (رستم) و منفی «غیر خودی» (اسفندیار) است. در این جا تلاش شده است تا رستم شخصیتی توصیف گردد که بنابر حفظ حرمت‌های پهلوانی از تیرهای بی‌شمار اسفندیار ناله‌ای نکرده است. در سوی مقابل ولی اشاره به خاک و خون غلطیدن اسفندیار با یک تیر رستم شده است.

۳۲. من از شست تو هشت تیر خدنگ بخوردم ننالیدم از نام و ننگ
به یک تیر برگشتی از کارزار بخفتی بر آن باره نامدار (Ferdowsi, 1998: 1395)

۳-۴. راهبردهای سیاسی-اجتماعی

به‌باور وندایک، تحلیلگران گفتمان انتقادی برخلاف سایر تحلیلگران باید موضع اجتماعی-سیاسی شفاف‌تری به کار گیرند. آن‌ها دیدگاه‌ها، نگرش‌ها، اصول و اهدافشان را هم از درون رشته خود و هم به‌طور گسترده‌ای از متن جامعه به‌دست می‌آورند. در واقع، وندایک تحلیل گفتمان انتقادی را گونه‌ای از تحلیل گفتمان می‌داند که روش‌های استفاده نابه‌جا از قدرت اجتماعی، سلطه و نابرابری و نیز مقاومت متن‌ها در بافت‌های اجتماعی و سیاسی مقابل آن‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهد. این چنین نقدی نباید موردی، فردی و یا اتفاقی باشد؛ بلکه باید عام و ساختاری بوده و بر روابط قدرت بین گروه‌ها متمرکز شود. گفتمان‌کاوان انتقادی در چنین حالتی باید هم در مقام منتقد و هم

در مقام فعال سیاسی-اجتماعی عمل کنند (Van Dijk's, 2006). راهبردهای «سیاسی-اجتماعی» موردبررسی در این بخش شامل «اجماع» و «بیان هنجار» است.

۳-۴-۱. اجماع

اجماع، راهبردی ایدئولوژیکی است که افراد به واسطه آن دست به مثبت‌نمایی «خودی» و منفی‌نمایی «غیرخودی» می‌زنند. در نمونه (۳۳)، به نوعی اجماع و اتفاق نظر ملی در مورد «خودی» (رستم) اشاره شده است، چراکه شاعر باور دارد همگان از مردم عادی گرفته تا پادشاه و ام‌دار خوبی‌های او هستند.

۳۳. همه شهر ایران بدو زنده‌اند اگر شهریارند و گر بنده‌اند (Ferdowsi, 1998: 210)

در نمونه (۳۴)، مصراع «همه شهر ایران بدو شاد کام» بیان‌گر نوعی اجماع ملی پیرامون رستم است، چراکه شاعر باور دارد همه ایرانیان از وجود شخصیتی همچون رستم به خود می‌بالند. بنابراین، نکته‌های مثبت «خودی» (رستم) بزرگ‌نمایی شده است.

۳۴. هر آن کس کجا چون تو باشد بنام همه شهر ایران بدو شاد کام (Ferdowsi, 1998: 493)

۳-۴-۲. بیان هنجار

ممکن است در گفتمان برای مثبت‌نمایی «خودی» و منفی‌نمایی «غیرخودی» از جمله‌هایی بهره گرفته شود که آشکارا بیان می‌دارد چه کارهایی را باید انجام دهیم و از انجام چه کارهایی پرهیز کنیم. این جمله‌ها هنجار گرایانه‌اند و ایدئولوژی افراد را نسبت به جریان مقابل آشکار می‌سازند. در نمونه (۳۵)، شاعر با بیان این هنجار که بر مبنای عرف موجود پس از پدر نوبت پادشاهی پسر می‌رسد، درخواست پیش از موعد «غیرخودی» (اسفندیار) مینی‌بر جانشینی پدرش را نکوهش کرده است.

۳۵. چو او بگذرد تاج و تختش تُراست بزرگی و شاهی و بختش تُراست (Ferdowsi, 1998: 20)

در نمونه (۳۶)، مصراع «چو از من گناهی بیاید پدید» نمایانگر این هنجار است که نخست باید انسان گناهی انجام دهد و سپس عقوبتش را ببیند. در واقع، شاعر کوشیده تا نشان دهد که رستم گناهی مرتکب نشده است تاکنون شایسته‌ی کیفر آن گناه و به بند کشیده شدن باشد. بنابراین، در این جا نکته‌های منفی «خودی» (رستم) پیرامون فرمانبرداری نکردن از پادشاه کوچک‌نمایی شده است.

۳۶. چو از من گناهی بیاید پدید از آن پس سر من بیاید برید (Ferdowsi, 1998: 400)

جدول (۱)، فراوانی و درصد کاربرد انواع راهبردهای ایدئولوژیکی را در ارتباط با اضلاع مربع ایدئولوژیکی و ندایک (Van Dijk's, 2006) در داستان «رستم و اسفندیار» نشان می‌دهد.

جدول ۱: فراوانی و درصد کاربرد راهبردهای ایدئولوژیکی براساس اضلاع مربع ایدئولوژیکی در داستان «رستم و اسفندیار»

درصد کاربرد هر یک از راهبردها	مجموع داده‌های مربوط به هر راهبرد	اهداف				راهبرد
		کوچک‌نمایی نکتته‌های مثبت غیر خودی	کوچک‌نمایی نکتته‌های منفی خودی	بزرگ‌نمایی نکتته‌های منفی غیر خودی	بزرگ‌نمایی نکتته‌های مثبت خودی	
۱۹/۶۵	۴۲۹	۳۳	۵۵	۱۸۱	۱۶۰	کنایه
۱/۱۵	۲۵	۳	۸	۳	۱۱	خلاف واقع
۴/۵۸	۱۰۰	۱۹	۶	۰	۷۵	اغراق
۲/۳۸	۵۲	۱	۱۱	۱۵	۲۵	معلوم و مجهول
۳/۰۲	۶۶	۹	۴	۳۵	۱۸	قربانی‌سازی
۱/۶۵	۳۶	۶	۶	۱۶	۸	بیان هنجار
۲/۹۴	۶۴	۱۳	۴	۱۱	۳۶	واژه‌گزینی
۶	۱۳۱	۱۴	۷	۳۱	۷۹	استعاره
۲/۵۲	۵۵	۵	۷	۱۶	۲۷	نمونه و مثال آوردن
۲۳/۲۷	۵۰۸	۴۷	۶۵	۱۸۰	۲۱۶	توصیف کنشگر
۳/۷۵	۸۲	۹	۸	۱۵	۵۰	تمسک به چهره‌ها و نهادهای مؤثق
۱۵/۰۷	۳۲۹	۱۴	۳۵	۱۰۸	۱۷۲	ساخت منفی
۱/۴۷	۳۲	۲	۵	۱۱	۱۴	اجماع
۳/۲۵	۷۱	۱۱	۱۲	۱۷	۳۱	گواه‌نمایی
۱/۶۰	۳۵	۳	۶	۷	۱۹	بازی با آمار و ارقام
۴/۰۳	۸۸	۳	۳۳	۴۰	۱۲	بار مسئولیت
۱/۵۲	۳۳	۳	۵	۱۷	۸	پیش‌فرض‌انگاری
۲/۱۵	۴۷	۸	۱۰	۱۲	۱۷	مقایسه کردن
-	۲۱۸۳	۲۰۳	۲۸۷	۷۱۵	۹۷۸	مجموع
۱۰۰	-	۹/۳	۱۳/۱۵	۳۲/۷۵	۴۴/۸	درصد

۴. بحث و نتیجه‌گیری

بر اساس تحلیل آماری کاربرد انواع راهبردهای چهارگانه ایدئولوژیک بر مبنای اضلاع مربع ایدئولوژیک و ندایک (Van Dijk's, 2006) در داستان «رستم و اسفندیار» که در جدول (۱) ارائه شد، مشخص گردید. در این داستان تعداد ۲۱۸۳ مورد انواع راهبردها و مؤلفه‌های ایدئولوژیکی مشتمل بر راهبردهای ساخت منفی و ساخت معلوم و مجهول، توصیف کنشگر، بار مسئولیت، مقایسه کردن، خلاف واقع، تکذیب‌کننده‌ها، گواه‌نمایی، تمسک به چهره‌ها و نهادهای مؤثق، نمونه و مثال آوردن، واژه‌گزینی، پیش‌فرض انگاری و قربانی‌سازی، اغراق، کنایه، استعاره و بازی با اعداد و ارقام، اجماع و بیان هنجارها مبتنی بر الگوی و ندایک (همان) شناسایی شد. شاعر از راهبردهای مورد اشاره در راستای اهداف مربع ایدئولوژیک و برای بازنمایی متفاوت کنشگران اجتماعی (رستم، اسفندیار و گشتاسپ) بهره برده است. بر این اساس، در طبقه راهبردهای صوری-نحوی بیشترین استفاده از راهبرد ساخت منفی در ۳۲۹ مورد برابر با ۱۵/۰۷ درصد بوده است. همچنین، در طبقه محتوایی-معنایی بیشترین استفاده از راهبرد توصیف کنشگر در ۵۰۸ مورد معادل ۲۳/۲۷ درصد، در طبقه بلاغی بیشترین استفاده از راهبرد کنایه در ۴۲۹ مورد معادل ۱۹/۶۵ درصد و در طبقه سیاسی-اجتماعی بیشترین استفاده از راهبرد بیان هنجار در ۳۶ مورد معادل ۱/۶۵ درصد بوده است. بنابراین، معلوم می‌شود که فردوسی از انواع راهبردها یا مؤلفه‌های ایدئولوژیکی با فراوانی‌های گوناگون در راستای بازنمایی اهداف مربع ایدئولوژیک و ندایک (Van Dijk's, 2006) بهره برده است. بر این اساس، پاسخ پرسش (۱) مثبت بوده و فرضیه (۱) پژوهش تأیید شده است. به بیان دیگر، در این داستان انواع این راهبردها مطابق با اضلاع مربع ایدئولوژیک و ندایک (Van Dijk's, 2006) بازنمایی می‌شوند. یافته‌های به دست آمده از به کارگیری انواع راهبردهای ایدئولوژیکی الگوی و ندایک (Van Dijk's, 2006) با یافته‌های فلاح و همکاران (Fallah et al., 2019) و احمدی و مرادی (Ahmadi & Moradi, 2021) همسو است. در این زمینه، یافته‌های پژوهش فلاح و همکاران (Fallah et al., 2019) همچون یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که فردوسی در تولید گفتمان برتری ایرانیان در داستان «رستم و چنگش» با استفاده از راهبردهای ایدئولوژیکی کلامی همچون «قطب‌بندی، بازنمایی مثبت گروه خودی، بازنمایی منفی گروه غیر خودی، واژگان‌گرایی، توصیف کنشگران و تعمیم‌بخشی» توانسته است ایدئولوژی برتری ایرانیان را گفتمان‌سازی نماید. همچنین، یافته‌های پژوهش احمدی و مرادی (Ahmadi & Moradi, 2021) نشان می‌دهد که در رمان «اللاز» اثر «طاهر وطار» راهبردهای کلامی همچون «بازنمایی قطب مثبت خودی و بازنمایی قطب منفی دیگری، واژگان‌گرایی، توصیف کنشگران و

تعمیم بخشی» در راستای تولید گفتمان ایدئولوژیکی برتری مقاومت و آزادی خواهی در برابر استعمارگران به کار گرفته شده‌اند.

از سویی، به منظور بررسی و سنجش میزان معناداری کاربرد انواع راهبردهای ایدئولوژیکی در ارتباط با اضلاع مربع ایدئولوژیک و ندایک (Van Dijk's, 2006) در داستان «رستم و اسفندیار» از آزمون خی دو استفاده گردید که مقدار خی دو برابر با $11/10$ ، مقدار df ۴ و مقدار $p < 0/05$ و کمتر از $0/05$ به دست آمد ($p = 0/01 < 0/05$). برای درک ساده‌تر موضوع، فراوانی، درصد و میزان معناداری کاربرد اضلاع مربع ایدئولوژیک و ندایک (Van Dijk's, 2006) در این داستان در جدول (۲) ارائه شده‌است:

جدول ۲: فراوانی، درصد و میزان معناداری کاربرد اضلاع مربع ایدئولوژیک در داستان «رستم و اسفندیار»

p	سطح آزادی	خی دو	درصد	بسامد	ضلع‌های مربع ایدئولوژیک
0/01	4	11/10	44/8	978	بزرگ‌نمایی نکته‌های مثبت خود و خودی‌ها
			32/75	715	بزرگ‌نمایی نکته‌های منفی غیر خودی
			13/15	287	کوچک‌نمایی نکته‌های منفی خود و خودی‌ها
			9/3	203	کوچک‌نمایی نکته‌های مثبت غیر خودی
			100	2183	مجموع

بر مبنای داده‌های جدول (۲) روشن است که بیشترین تلاش فردوسی در داستان «رستم و اسفندیار» صرف بزرگ‌نمایی نکته‌های مثبت «خودی» (رستم) شده‌است و در ۹۷۸ مورد معادل ۴۴/۸ درصد به این امر اقدام نموده‌است. در گام پسین، تلاش شاعر به بزرگ‌نمایی نکته‌های منفی «غیر خودی» (اسفندیار و گشتاسپ) پرداخته و در ۷۱۵ مورد معادل ۳۲/۷۵ درصد برای رسیدن به این هدف کوشیده‌است. در ادامه، در ۲۸۷ مورد معادل ۱۳/۱۵ درصد به کوچک‌نمایی نکته‌های منفی «خودی» (رستم) و در نهایت، در ۲۰۳ مورد معادل ۹/۳ درصد به کوچک‌نمایی نکته‌های مثبت «غیر خودی» (اسفندیار و گشتاسپ) پرداخته‌است. بنابراین، پاسخ پرسش (۲) مثبت بوده و فرضیه (۲) پژوهش تأیید گردیده‌است. زیرا تفاوتی معنادار بین فراوانی کاربرد اضلاع مربع ایدئولوژیک و ندایک (Van Dijk's, 2006) در داستان «رستم و اسفندیار» وجود دارد. بر این اساس، یافته‌ها و شواهد بالا نشان می‌دهند که فردوسی چگونه از سازوکار برجسته‌سازی و حاشیه‌رانی در راستای توصیف کنشگران اجتماعی در داستان «رستم و اسفندیار» بهره برده‌است.

در این راستا، شاعر کوشیده است تا هویت جریان «خودی» (رستم) در تقابل با جریان «غیر خودی» (اسفندیار و گشتاسپ) قرار گیرد. بدین ترتیب، در این داستان دو قطب به وجود آمده است؛ یکی قطب مثبت که در آن به بازنمایی مطلوب جریان «خودی» (رستم) پرداخته شده است و سعی گردیده است تا نکته‌های مثبت او برجسته شود و نکته‌های منفی‌اش در حاشیه قرار گیرد و دیگری قطب منفی که در آن جریان «غیر خودی» (اسفندیار و گشتاسپ) به صورت منفی بازنمایی شده است؛ بدین گونه که نکته‌های منفی آن‌ها برجسته شده و نکته‌های مثبت‌شان در حاشیه قرار گرفته است. بنابراین، می‌توان تأیید کرد که بازنمایی مؤلفه‌های ایدئولوژیکی در داستان «رستم و اسفندیار» بر مبنای ضلع‌های مربع ایدئولوژیک وندایک (Van Dijk's, 2006) انجام پذیرفته است. این امر با یافته‌های پژوهش حامدی شیروان و زرقانی (Hamedi Shirvan & Zarghani, 2015)، میراحمدی و نجلی اردکانی (Mirahmadi & Najliardakani, 2018) و اصغری (Asghari, 2020) همسو است. یافته‌های پژوهش حامدی شیروان و زرقانی (Hamedi Shirvan & Zarghani, 2015) همانند دستاوردهای پژوهش حاضر مشخص می‌کند که فردوسی با استفاده از تمهیدات مربع ایدئولوژیک وندایک (Van Dijk's, 2006) تلاش کرده است تا جنبه‌های منفی شخصیت گروه «خودی» (رستم و زال) را بسیار کم‌رنگ جلوه داده و از نگاه مردم دور کند و در مقابل ابعاد منفی رفتار و شخصیت گروه «غیر خودی» (شغاد و شاه کابل) را پررنگ و برجسته سازد. همچنین، جنبه‌های مثبت شخصیت گروه «خودی» (زال و رستم) را برجسته کرده و ابعاد مثبت شخصیت گروه غیر خودی (شغاد و شاه کابل) را کاملاً از بین برده است. یافته‌های پژوهش میراحمدی و نجلی اردکانی (Mirahmadi & Najliardakani, 2018) نشان می‌دهد که اخوان ثالث در راستای القای ایدئولوژی خاص خود که همان «ظلم‌ستیزی»، «آزادی خواهی»، «عدالت طلبی» و «تمدن گرایی» است به بیان و تأکید بر اطلاعاتی که در بردارنده نکته‌های مثبت درباره «ما» (خودی) و نکته‌های منفی درباره «آن‌ها» (دیگری) است، می‌پردازد. یافته‌های پژوهش اصغری (Asghari, 2020) نیز نشان می‌دهد که استراتژی مورد استفاده در روایت «شهروند ایرانی» تأکید بر نکته‌های مثبت «ما» شامل مقوله‌های استعاره، دیگرنمایی منفی، قطب‌بندی و تعمیم و استراتژی مورد استفاده چخوف در داستان «دشمنان»، تأکید بر نکته‌های مثبت «ما» و تأکید بر نکته‌های منفی «دیگری» شامل مقوله‌های توصیف کنشگران، استعاره، دیگرنمایی منفی و خودنمایی مثبت است.

References

- Ahmadi, M. N. and Moradi, N. (2021). A new reading of the novel “Ellaz” with emphasis on the model of critical discourse Vandek. *Lisān-i Mubīn*, 13(45), 18-1. [In Persian]. <https://doi.org/10.30479/lm.2021.15008.3199>
- Asghari, F. (2020). Comparison of Citizen-Doctor Relationship in the Iranian Comments with the Russian Story of Enemies by Chekhov Based on VanDijk Square Model. *Journal of Sociolinguistics*, 4(1), 79-92. [In Persian] <https://doi.org/10.30473/il.2021.56967.1428>
- Fallah, Gh, Aghagolzadeh, F, Abdollahian, H, & Zarhani, Z. (2019). A Study of Ideological Strategies of Shahnameh in Production of Iranian Superiority Discourse: A Case Study of “The Story of Rostam and Chengesh”. *Persian Language and Literature (Journal of the Faculty of Literature and Humanities)*, 27(86), 127-150. [In Persian] <https://doi.org/10.29252/jpll.27.86.127>
- Fallah, Gh. (2011). *Rostam and Esfandyar: Introduction, edition, correction, and attachment* (1st ed.). Samt. [In Persian].
- Ferdowsi, A. (1998). *Shahnameh: From Moscow's edition* (6th ed., edited by S. Hamidian). Ghatreh. [In Persian].
- Hallajzadeh Bonab, H., Khalifehloo, S. F., & Aghagolzadeh, F. (2018). Description and analysis of ideological structures in family court discourse: Divorce-demanding women based on Van Dijk (2006). *ZABANPAZHUHI (Journal of Language Research)*, 10(28), 31–58. [In Persian]. <https://doi.org/10.22051/jlr.2017.11440.1180>
- Hamedei Shirvan, Z., & Zarghani, M. (2015). Critical discourse analysis of the story of “Rostam and Shaqad” based on Van Dijk’s ideological square. *Journal of Kavoshnameh in Persian Language and Literature*, 28(15), 99–128. [In Persian] https://kavoshnameh.yazd.ac.ir/article_385.html
- Mirahmadi, H., & Najliardakani, A. (2018). Interconnection of nature descriptions and society situation in Mehdi Akhavaan Sales’s poetry by looking at critical discourse analysis. *Literary Research*, 14(57), 29–62. [In Persian]. <http://lire.modares.ac.ir/article-41-8501-fa.html>
- Mirfakhraee, T. (2004). *The process of discourse analysis*. Media Studies and Research Center [In Persian].
- Renkema, J. (1993). *Discourse studies: An introductory textbook*. John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/z.124>
- Van Dijk, T. A. (2006). Politics, ideology and discourse. *Discourse & Society*, 17(2), 283–359. <https://doi.org/10.1016/B0-08-044854-2/00722-7>
- Wodak, R., & Meyer, M. (2001). *Methods of critical discourse analysis*. Sage. <https://doi.org/10.4135/9780857028020>